

Intussen waren deze Hilversummers er nog goed afgekomen vergeleken bij de meer dan drieduizend spitters die aan het werk werden gezet in de buurt van Rees dat recht bezuiden de Achterhoek aan de Rijn ligt, ongeveer halverwege tussen Emmerik en Wesel. Zoals wij eerder vermeldden, werden uit Apeldoorn begin december tweeduizend razziaslachtoffers per trein naar Rees gebracht. Daarnaast werden er, vermoedelijk uit de streek tussen Arnhem en Zevenaar, nog ver over de duizend andere Nederlanders naar toe gevoerd (twaalfhonderd die afkomstig waren uit Den Haag en omgeving, anderen uit Haarlem en omgeving en uit Delft), hetgeen voor de betrokkenen een mars betekende van bijna 40 kilometer. In het *Lager* bij Rees werden de Hagenaars ondergebracht in een circustent, de meeste overigen in droogschuren van steenbakkerijen waar ze slechts een dak boven hun hoofd hadden, 'en wat voor een dak', aldus een Apeldoornse EHBO'er die er na enige tijd in slaagde, Rees te bereiken,

'bij heldere hemel zag je de sterren schitteren. Dit gebouw moest bewoonbaar gemaakt worden door muren op te trekken van – stro. En zo moesten ze aan de slag, doodmoe, met doorgelopen voeten en half verhoongerd om te trachten, de schuilplaats tenminste enigszins dragelijk te maken.'¹

Dat lukte nauwelijks. Toen het medio december ging vriezen en sneeuwen, gebeurde het regelmatig dat ingestoven sneeuw enkele centimeters dik op de ene dunne deken lag die aan elke man, voorzover hij geen eigen deken had kunnen meebrengen, was uitgereikt. De dagelijkse rantsoenen waren laag (een half broodje, wat boter of margarine en wat worst en, als warm eten, een halve liter 'soep' die maar weinig voedingswaarde had) – in elk geval veel te laag voor het zware graafwerk dat moest worden verricht en waarbij de mannen veelal onbarmhartig opgejaagd werden, soms ook mishandeld met vuisten of met stokken, knuppels en geweerkolven. Wie zich naar het oordeel van de kampleiding of de overige toezichthouders misdroeg, werd in een strafploeg geplaatst waarin hij met kaalgeknipt hoofd en zonder jas extra werd afgebeeld, veelal in het water staande. Het *Lager* had een ziekenafdeling, overigens nagenoeg van hulpmiddelen verstoken, maar bij het bepalen wie daar wèl of niet in zouden worden opgenomen, moest de regel aangehouden worden dat er op elke duizend werkkrachten nooit meer dan tien zieken

¹ Nederl. Vereniging Eerste Hulp Bij Ongelukken, afd. Apeldoorn: *Episodes uit het werk der EHBO'ers gedurende de jaren 1940–1945 in Apeldoorn. Duizend wonden bloeden* (1945), p. 29.